

Kafkas Nart Destanlarında Sumer ve Saka İzleri

Anahtar Kelimeler: Kafkasya Halkları, Nart Destanı, Karşılaştırma,
Sümerler, Sakalar

Adilhan ADILOĞLU

Araştırmacı-Yazar

Kafkas Nart destanları; Karaçay-Balkar, Kumuk, Oset, Çeçen-İnguş, Abhaz, Abaza, Adige (Çerkes) vs. gibi Kafkasya halklarının folklorunda önemli bir yere sahiptir ve sözlü edebiyat geleneklerinin ilk ürünleri olarak kabul edilirler. Dil ve etnik bakımdan birbirinden farklı olan Kafkas halklarının Nart destanları birçok yönden birbirlerine benzemektedir. Fakat yine de bu destanların her birinin kendisine has millî vasıfları barındırdığı ve aralarında bazı farklılıkların olduğu da dikkat çekmektedir. Sözelimi, Abhaz ve Adigelerin Nart destanları daha çok eski Yunan mitolojisiyle benzerlikler gösterirken, Karaçay-Balkar ve Kumukların Nart destanları ise eski Türk destanlarına daha yakındır. Öte yandan, diğer Kafkas halklarının Nart destanlarında da Türk-Moğol motifleri oldukça fazladır. Prof. Dr. A.N. Daçkov-Tarasov ve Prof. Dr. G.N. Potanin, Kafkas Nart destanlarının kökenini Altaylı kavimlere yani Türk-Moğol kültürüne bağlamaktadırlar.¹ Gerçekten de, Kafkas Nart destanları ile Dede Korkut destanları arasındaki benzerlikler ve özellikle de Nart destanlarındaki kahraman adlarının birçoğunun Türkçe olması bu destanların doğrudan doğruya Türk kültürüyle bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır.

Kafkas Nart destanlarındaki bazı unsurların kökeni çok eski bir dönemin kültürüne dayanmaktadır. Bu unsurlardan biri de, Karaçay-Balkar ve Oset Nart destanlarında "Alawgan" ve "Kurdalagon" adlı kahramanlardır. Oset Nart destanlarındaki (bundan sonra kısaca OND) Kurdalagon adlı kahraman Nartların demircisidir ve demircilikle bağlantılı olarak ateş kültürüyle de ilgisi vardır.² Karaçay-Balkar Nart destanlarındaki (bundan sonra kısaca KBND) Alawgan adlı kahraman ise Nartların demircisi Debet'in en büyük oğludur. Alawgan çok iri cüsseli olduğu için kendisine uygun bir Nart kızı bulamamış ve bir "emegen" (dev) kadınla evlenmek zorunda kalmıştır.

Georges Dumezil, OND'deki Kurdalagon adının "kurd" (eski Osetçe demirci) sözü ile "Alag" (bir Nart sülalesi) sözünün birleşmesinden meydana gelmiş olabileceğini söylemektedir.³ V.İ. Abayev ise, Kurdalagon adının ilk halinin "Kurdalawargon" (Kurd-ala-warg-on) şeklinde olduğunu söylemekte ve bunu da; Kurd (eski Osetçe demirci) + ala (Alan) + warg (eski Osetçe kurt) + on (Osetçe oğul, soy bildiren ek) şeklinde açıklamaktadır. Yani, V.İ. Abayev bu etimolojisinden "Alanların kurt soyundan olan demircisi" şeklinde bir anlam çıkarmaktadır. Mahti Curtubay ise, V.İ. Abayev'in bu açıklamasına karşı çıkararak; öncelikle eski Osetçe'deki "warg" (kurt) sözünün aslında Türk-Moğol "barak" (köpek) sözünden kaynaklandığını, öte yandan Osetçe'de "kurd" (demirci) şeklinde bir sözün olmadığını ve bunun da Türkçe "kurt" sözünden kaynaklandığını ileri sürmekte ve V.İ. Abayev'in etimolojisini tamamen reddetmektedir. M.Ç. Curtubayev'e göre, OND'deki Kurdalagon'un adı, KBND'deki Alawgan'ın adından kaynaklanmaktadır. Yani, KBND'deki Alawgan'ın adı, OND'ye "Kurd Alagon" (Kurt soylu Alagon<Alawgan) şeklinde geçmiştir. Öte yandan, M. Curtubay, KBND'deki "Alawgan" adının etimolojisini ise Al (ön, önce, ilk) + awgan (aşan) şeklinde açıklamakta, bundan da "ilk oğlan" şeklinde bir anlam çıkarmaktadır. Karaçay-Balkar Türkçesinde "aw-" fiili "aşmak, düşmek, devrilmek" anlamlarına gelir. M. Curtubayev herhalde burada "awgan" sözünü "gelen" anlamında düşünmekte ve bundan da "ilk gelen>ilk oğlan" şeklinde bir anlam çıkarmaktadır. Bu etimolojisini de Alawgan adlı kahramanın KBND'deki demirci Debet'in "ilk oğlu" olmasıyla desteklemektedir.⁴

Ben bir başka yazımda, hem V.İ. Abayev'in, hem de M. Curtubay'ın, "Kurdalagon" ve "Alawgan" sözleriyle ilgili açıklamalarının mantıksız ve şüpheli olduğunu söylemiş ve her iki sözün de daha derin araştırılması gerektiğini geniş bir şekilde izah etmiştim. Fakat bununla birlikte ben de, V.İ. Abayev ve M. Curtubay'ın görüşlerine karşı bir açıklama ortaya koymamıştım.⁵ Fakat bu yazıda, KBND'deki "Alawgan" ve OND'deki "Kurdalagon" adlı kahramanların, demircilik ve ateş kültürüyle bağlantılı olarak, günümüzde bütün Türk boylarının kültüründe halen yaşayan "Al-Ruhu"yla ilgisi olduğu ve bu iki kahramanın kökeninin Sumerlerin ateş tanrısı "Al" veya "Alu"ya dayandığı ilk defa ortaya konulacaktır.

Gerek İslâm öncesi, gerekse İslâm sonrası Türklerin kültüründe bugüne kadar yaşayan halk inanışlarından biri de "Al-Ruhu" veya "Albastı"dır. Karakter ve seciye itibarıyla, bütün Türk boylarının

halk inanışlarına göre "Al-Ruhu" genellikle loğusa kadınlara musallat olan kötü bir ruhtur. Fakat, Al-Ruhu tarih öncesi devirlerde Türklerin kültüründe kötü bir ruh değil, tam tersine güçlü ve koruyucu tanrılardan biri idi. Fakat daha sonraları Al-Ruhu, Türk kültüründe kötü bir ruh olarak tasavvur edilmiştir. Bununla birlikte tarihi devirlerde, Al-Ruhu'nun koruyucu ve iyi bir ruh olduğunu bildiren işaretler de yok değildir. Sözelimi, Uranha-Tuba Türklerinin Şaman dualarında Al-Ruhu koruyucu ve iyi bir ruh olarak telakki edilir. Yakut Türklerinin aile ocağı ateşine "Al-Ot" denir. Altay ve Kırgız Türklerinde "alka-" sözü "takdis" etmek anlamına gelir. Bütün Türk boylarında "alkış~alış" sözü "dua, takdis, dilek, tebrik" anlamlarında kullanılan bir sözdür. "Alas" veya "alazlama" tabiri, eski Türk kültüründeki "ateşle ruhu kötülüklerden arındırma" ayinidir. "Al" sözünün "ateş" kültüyle alakalı olması bilhassa bu ruhun eski zamanlarda koruyucu ve iyi bir ruh olduğunu göstermekte, hatta bu Al-Ruhu'nun tarih öncesinde eski Türk kültüründe "ateş-tanrısı" olduğunu ortaya koymaktadır. Al-Ruhu ve Al sözünün kökenini ise Sumer kültüründe aramak gerekmektedir. Eski Türklerin ateş tanrısı "Al" ile Sumerlerin ateş tanrısı "Al" veya "Alu"nun bir olduğuna şüphe yoktur.⁶

Mezopotamya bölgesinde üstün bir uygarlık tesis eden Sumerlerin Asiyatik bir kavim olduğu ve Sumer dilinin en çok da Türkçe'nin içerisinde bulunduğu Ural-Altay dillerine benzediği bütün bilim adamlarınca kabul edilmektedir. Önasya tarihi uzmanı F. Hommel, Sumerleri tamamıyla bir Türk kavmi saymıştır. Ona göre, bazı Türk kavimleri M.Ö. 5000 yıllarında Orta Asya'dan Mezopotamya bölgesine gelerek Sumerleri teşkil etmişlerdir. Ayrıca F. Hommel, Sumer diline ait 350 sözü Türkçe ile izah etmiştir.⁷ Öte yandan, Osman N. Tuna, Türklerin en az M.Ö. 3500 yıllarında Doğu Anadolu çevresindeki varlığını ve Sumerler ile Türkler arasında dil bakımından tarihî bir ilgi bulunduğunu, Sumer dilindeki 168 Türkçe söz denkliliğiyle ispatlamıştır.⁸ Kafkasya'da, Karaçay-Balkar Türklerinin yaşadığı Elbruz dağı (Mingitaw) çevresinde yapılan arkeoloji çalışmaları sonucu kurganlarda Sumerlere ait eşyalar bulunmuştur.⁹ Yine, Kafkasya'daki Maykop kurganlarında kullanılan seramik malzemenin Mezopotamya kaynaklı olduğu saptanmıştır.¹⁰ Ayrıca, Maykop kurganlarında ortaya çıkarılan gümüş kapların üzerindeki hayvan resimleri üslûbunun Sumer-Elam sanatı üslûbuyla aynı olduğu tespit edilmiştir. Sumer-Elam uygarlığının bu tip özellikleri Orta Asya kurganlarında da görülmektedir.¹¹

Birçok söz vardır ki, tarih öncesinin derin

karanlıklarında kaybolan fakat inanç, yaşayış ve sosyal şartların kalıntıları halinde bugüne kadar sürüklenerek gelmiştir. Zaman geçtikçe sosyal şartların, yaşayış ve üretim tarzının değişmesine uygun olarak bazı sözler eski anlamlarını yitirip yeni şartlara göre yeni anlamlar alarak yaşamaya devam ederler. Genel olarak şunu diyebiliriz ki, sözlerin köklerini aydınlatmak için yalnız fonetik ve morfolojik açıklamalar çözüm sayılamaz. Çünkü bu tür çözümler dilin tarihsel çerçevesini aşamaz. Halbuki sözlerin kökleri tarih öncesi devirlerin karanlıklarına kadar uzanır. Sözlerin etimolojileri ancak tarih, arkeoloji, etnografya ve etnoloji bilimlerinin de yardımıyla aydınlatılabilir.¹²

Bu sözlerden biri de "Alawgan" ve "Kurdalagon" adlarıdır. Tarih öncesinin derin karanlıklarında kaybolmayarak, önce ateş tanrısı "Al" şeklinde ve daha sonra da kötü bir ruh olarak tasavvur edilerek "Al-Ruhu" şeklinde eski Türk kültüründe yer bulan Sumerlerin ateş tanrısı "Al"ın adı, şüphesiz ki Karaçay-Balkar ve Oset Nart destanlarındaki "Alawgan" ve "Kurdalagon" adlarına da kaynaklık etmiştir. Biraz önce yukarıda verdiğimiz A. İnan'ın tespitlerinin de yardımıyla; KBND'deki "Alawgan" adını: Al (ateş) + awgan<ogan (eski Türkçe'de tanrı) yani "ateş tanrısı" şeklinde; OND'deki "Kurdalagon" adını da: Kurd<Kurç (demir-çelik) + al (ateş) + agon<ogan (eski Türkçe'de tanrı) yani "demirci-ateş tanrısı" şeklinde açıklamak, diğer etimolojilerin hepsinden daha mantıklı ve daha isabetli olacaktır.¹³

KBND'deki demirci Debet'le ilgili bir yazımda; Hazar-Musevi kültürüyle bağlantılı olarak demircilik sanatıyla meşhur Davut peygamberin, KBND'deki demirci Debet'e kaynaklık ettiğini ilk defa ortaya koymuştum. Bununla birlikte, Nartların demircisinin başlangıçtaki adının "Debet" şeklinde olmadığını söylemiş, şimdilik bilinmese de, bu kahramanın eskiden mutlaka başka bir adı olması gerektiğini de ifade etmişim.¹³ İşte bu yazıda taşlar yerine oturmakta; Debet'in başlangıçtaki adının "Alawgan" olduğu ve Hazar-Musevi kültürünün etkisiyle Davut peygamberin Debet şeklinde Alawgan'ın yerine geçtiği anlaşılmaktadır. Yani, KBND'deki ateş tanrısı ve bununla bağlantılı olarak daha sonraki demircilik tanrısının adı başlangıçta "Alawgan" şeklindeydi. Daha sonra Hazar-Musevî kültürünün etkisiyle demircilik sanatıyla meşhur Davut peygamberin adı KBND'ye "Debet" şeklinde girerek Alawgan'ın yerine geçmiştir. Alawgan ise tamamen unutulmamış, KBND'de Debet'in en büyük oğlu olarak yaşamaya devam etmiştir. OND'deki "Kurdalagon" adlı

kahraman ise şüphesiz KBND'den geçmiştir. Çünkü yukarıda da izah edildiği gibi "Kurdalagon" sözünün etimolojisi en mantıklı ve en isabetli ancak Türkçe ile yapılabilmektedir. Kaldı ki bu etimoloji, sadece dil ile sınırlı kalmamakta, bu kahramanın destan içerisindeki karakteri ve demircilik motifiyle de birebir uyumaktadır.

Kökünü çok eski dönemlere, Saka (İskit) kültürüne dayanan bir diğer Karaçay-Balkar Nart destan kahramanı "Örüzmeç"tir. Bu kahramanın adı; Oset Nart destanlarında "Urizmeç" (Urizmeç~Orazmeç~Werizmeç~Wrijmeç~Vurizmeç) şeklinde, Adige (Çerkes) Nart destanlarında ise "Osirmeç" (Osirmeç~Wazirmeç~Wazirmeç~Wazirmeç) şeklinde geçmektedir.¹⁴ KBND'da ve diğer Kafkas destanlarında Nartların lideri olarak anlatılmaktadır. KBND'ye göre Örüzmeç gökten düşen bir göktaşının (meteor) içinden çıkmış ve dişi bir kurdun sütünü emerek beslenmiştir. Kolayca anlaşıldığı üzere, Örüzmeç'in doğuş motifi, özellikle de dişi bir kurdun sütüyle beslenmesi, eski Türk mitolojisinin izlerini taşımaktadır. Dilbilimci Prof. Dr. Magomet Habiç bu kahramanın adını "örüz" (ırmak) + "mek<bek" (bey, prens) şeklinde iki ayrı sözün birleşmesinden meydana geldiğini ileri sürmekte bunun da "ırmağın beyi, ırmağın sahibi, ırmağın efendisi" anlamına geldiğini söylemektedir.¹⁵ G. Dumezil, Oset varyantındaki Urizmeç sözünü "varaza" (erkek domuz) sözüyle ilişkilendirmiştir. Fakat bundan başka bir açıklama yapmamış ve kendisi de bu görüşün pek mantıklı olmadığını düşünmüş olacak ki etimolojisinin yanına bir soru işareti düşmüştür.¹⁶ Bundan başka, Oset ve Adige Nart destanlarındaki Urizmeç ve Osirmeç şeklinde geçen varyantlar hakkında, ilgili bilim adamlarının herhangi bir etimolojik açıklamasına rastlamadım.

Yukarıdaki, M. Habiç ve G. Dumesil'in etimolojik açıklamalarının her ikisi de yetersizdir. Kafkas Nart destanlarındaki Örüzmeç~Urizmeç~Osirmeç adlı kahramanın adı tamamen Türkçe bir söz olup, Dede Korkut destanlarındaki "Kazan oğlu Oruz Bek"ten ibarettir.¹⁷

Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzioğlu "Oruz" adının, Türkçe "örs" (demirci örsü) sözünden kaynaklandığını söylemektedir.¹⁸ N.A. Baskakov ise, Türkçe'deki "orus" sözünü ilk olarak, "Türk-Rus melezlerine verilen ad" veya "Rus hayat tarzı yaşayan Türk soylularına verilen ad" şeklinde açıklamakta, ikinci olarak da, Kıpçak Türkçesinde savaş, saldırı anlamına gelen "urus~uruş" (vuruşmak) sözünden de kaynaklanmış olabileceğini, bunun da "kavgacı" veya "savaşçı" anlamına geldiğini söylemektedir.¹⁹

İlk önce ben de, N.A. Baskakov gibi, Dede Korkut ve Kafkas Nart destanlarındaki "Oruz" adlı kahramanın "Orus" (Rus) sözünden kaynaklandığını düşünüyordum. Bilindiği gibi eski Türkçe'de "r" sesiyle başlayan söz yoktur. Başka dillerden giren ve "r" sesiyle başlayan sözler ise bir ünlü önses almışlardır. Bu sözlerden biri de "Rus" sözüdür. Doğu Türkçesinde "Rus" sözü günümüzde bile "Orus" veya "Urus" şeklinde söylenmektedir. Gerçekten de, Türklerde eskiden "Orus" sözü, "Rus'a benzeyen" veya "Rus gibi" anlamında bir özel ad olarak oldukça yaygın şekilde kullanılmıştır.²⁰

Fakat tarihte daha "Rus" sözü ve "Rus" adında bir millet yok iken, eski Türk destanlarında "Oruz" adının geçmesi, bu sözün kökeninin çok daha eskilere dayandığını ortaya koymaktadır. Sözelimi; efsanevi Saka hükümdarı Alp Tonga'nın oğlu "Alp Arız" veya "Oruz Han" ile Oğuz Han destanının Uygur varyantındaki Oğuz Han'ın sol kanat komutanı Urum Kağan'ın kardeşi "Uruz Bek" ve M.Ö. 66 yıllarında, Alazon ırmağı ile Hazar denizi arasındaki yerlerin, yani Kafkasya'nın hakimi ve Partların (Saka-Arşaklıların) da müttefiki olan, Saka soyundan Albanlar hükümdarı "Oroiz" in adları²¹ bu fikri yeterince desteklemektedir. Bu tarihi şahısların adları destanlara daha sonradan girmemiş ise, ki Alban hükümdarı Oroiz'in adının M.Ö. 66 yılında tarih kayıtlarındaki tespiti bunu teyit etmektedir, "Rus" sözü ile "Oruz" sözü arasında bir ilişki olmadığını ortaya koymaktadır. Çünkü, Rus sözü ve Rus etnik kavim adı tarihte ancak M.S. VIII. yüzyıldan sonra ortaya çıkmıştır.

Bence tarihte ve destanlardaki bütün "Oruz" (ve diğer varyantları) adlarının kökeni, Saka hükümdarı Alp Tonga'nın oğlu (veya kardeşi) Alp Arız'a dayanmaktadır. Sakaların (İskitlerin) Hazar denizini kuzeyden ve güneyden dolaşarak Kafkasya ve Dağıstan'daki Derbent (Demirkapı) şehrinin fethi, Alp Tonga oğlu Alp Arız tarafından gerçekleştirilmiştir.²² Neticede, Alp Arız'ın Kafkasya'daki savaşları ve buna bağlı diğer tarihi olayların, Kafkas Nart destanları ve Dede Korkut destanlarında iz bırakmaması mümkün değildir. Hatta, Dede Korkut destanlarında anlatılan mekânın Kafkasya ve Kuzey Azerbaycan coğrafyası olması da bu fikre uygundur.

Buraya kadar anlatılanlardan, M.F. Kırzioğlu ve N.A. Baskakov'un "Oruz" sözüyle ilgili etimolojilerinin pek tatmin edici olmadığı anlaşılmaktadır. Ben, Türk kültüründeki "Oruz" adının kökeninin Saka hükümdarı Alp Tonga'nın oğlu Alp Arız'a dayandığını ve bu "Arız" adının da Yunan mitolojisindeki "Ares"ten kaynaklandığını düşünüyorum.

Zeus ile Hera'nın oğlu Ares, eski Yunan mitolojisinde en büyük savaş tanrısı olarak anlatılır. Ares aynı zamanda kıyımdan ve kan dökmekten hoşlanan, savaşçı düşünce tarzının temsilcisidir. Savaş tanrısı Ares, zırhlı, miğferli, kalkan, mızrak ve kılıçla donanmış olarak tam bir savaşçı görünümünde tasvir edilir.²³

Herodotos, Sakaların (İskitlerin) Papaios, Tabiti, Api, Oitosyros, Argimpasa, Thagimasadas gibi belli başlı tanrıları hakkında bilgi verirken, Sakaların savaş tanrısı "Ares" in dışında heykel, sunak, tapınak kurma geleneklerinin olmadığını, kurban ve diğer dini törenlerin yalnız Ares için yapıldığını söylemektedir.²⁴ Herodotos'un anlattıklarından, Sakaların en çok önem verdikleri tanrının eski Yunan'daki savaş tanrısı Ares olduğu anlaşılmaktadır. Fakat burada dikkat çeken önemli nokta, Herodotos, Sakaların tanrılarından bahsederken bunların adlarını da Saka dilinde verdiği halde, savaş tanrısı Ares'in Saka dilindeki adını vermemiştir. Herodotos, Sakaların savaş tanrısından bahsederken, doğrudan "Ares" adını kullanmaktadır. Buradan da, Sakaların eski Yunan kültürünün etkisinde kaldığı anlaşılmaktadır. Yani, Saka ve daha sonraki Türk kültüründeki "Arız" adının kaynağı, Saka veya eski Türk dilinden değil, eski Yunan mitolojisindeki savaş tanrısı "Ares" ten gelmektedir. Sakaların, savaş tanrısı Ares'e bu kadar önem vermesi dolayısıyla da Sakalarda birtakım soylu kişilerin "Ares" (>ARIZ) adını kullanmaları mantıklı görünmektedir. Bunun en güzel örneği de Saka hükümdarı Alp Tonga'nın oğlu Alp ARIZ'ın adıdır.

NOTLAR

1. Kafkas Nart destanlarıyla ilgili daha geniş bilgi için bkz. Adilhan Adiloğlu, "Karaçay Malkar Nart Destanları", *Yeni Türkiye Dergisi, Türk Dünyası, Özel Sayısı, sayı 15, cilt 1, 1997:575-591*.
2. V.I. Abayev vd., *Nartlar-Asetik Halk Destanı*, (Çev: Kayhan Yükseler) Y.K.Y., İstanbul, 1999, s.375.
3. Georges Dumezil, *Kafkas Halkları Mitolojisi*, (Çev: Musa Yaşar Sağlam) Ayraç Yayınevi, Ankara 2000, s.63.
4. M.Ç. Curtubayev, *Drevnie Verovaniya Balkartsev i Karaçayevtsev, Nalcik, 1991, s.158-159*'da, "öte yandan Karaçay-Balkar Türkçesinde "alawgan" sözlü "iri-yarı, dev, azman" anlamlarına gelir. Fakat, bu söz ve bu sözlün anlamı, KBND'deki Alawgan adlı kahramanın adına izafe edilerek Karaçay-Balkar Türkçesinde kullanılmaktadır. Çünkü, KBND'de Alawgan, iri-yarı ve güçlü-kuvvetli bir kahraman olarak anlatılmaktadır" demektir.
5. Adilhan Appa, "Nartların Demircisi Debet", *Birleşik Kafkasya Dergisi, sayı: 16, Eskişehir 1998, s.23-24*.
6. A. Inan, "Al Ruhü Hakkında Makaleler ve İncelemeler", T.T.K. Yayınları, Ankara 1987, s. 261; *Adaş ve Sağdıç Kelimelerinin En Eski Anlamları, Makaleler ve İncelemeler*, T.T.K. Yayınları, Ankara 1987, s.261-266.
7. Z.V. Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981, s. 12.
8. O.N. Tuna, *Sümer ve Türk Dillerinin Tarihi İlgisi İle Türk Dilinin Yaşı Meselesi*, T.D.K. Yayınları Ankara 1990, s.50.

9. E.P. Alekseyeva, *Drevniyaya; Srednivekovaya İstoriya Karaçayevu - Çerkesii, Moskova, 1971, s.38*.
10. R.M. Munçayev, *Kavkaz Na Zare Bronzovogo Veka, Moskova 1975, s.329*.
11. T.B. Turgiyev, *Problemi Hronologii Bronzovogo Veka Sevornogo Kavkaza; Hronologiya Pamyatnikov Epohi Bronzu Sevornogo Kavkaza, Orconikidze 1982, s.5*.
12. A. Inan, a.g.e., 1987:295, 297.
13. A. Appa, a.g.m., 1999, s.47.
14. M.I. Mijajev, *Bogoborçeskie Mifi Adıgov, Folklor Narodov Karaçayevu-Çerkesii Janr i Obraz, Çerkess 1988, s.5-17*; T.M. Hacıyev, *Nartskiy Epos Balkartssev i Karaçayevtsev, Moskova 1994, s.20*; V.I. Abayev vd. a.g.e., 1999, s.151; Georges Dumezil, a.g.e., 2000, s. 74.
15. Mogomet "Habiçlantı, Karaçay Nart Eposnu Nartlarının Üsünden", *Zamannı Avazı, Çerkessk 1975, s.219*; Mogomet Hobiçev, "Karaçay Nart Destanlarındaki Kahramanlar" (Çev: Adilhan Appa) *Kırım Dergisi, Sayı 23, Ankara 1998, s.33-34*.
16. Georges Dumezil, a.g.e., Ankara 2000, s.74.
17. *Kafkas Nart destanlarında Dede Korkut destanlarının izleri açıkça görülmektedir. Hatta, Dede Korkut'un mezarının Kazakistan'da (Kızılorda vilayetinde), Türkmənistan'da, Azerbaycan'da ve Türkiye'de (Bayburt'ta) olduğuna dair efsaneler dışında bir de Dede Korkut'un mezarının Kafkasya'da olduğuna dair inanışlar ve ciddi tarihi bilgiler vardır. 1638 yılında Dağıstan'daki Derbent şehrinin bausındaki bir tepede Dede Korkut türbesi olduğunu söyleyen Adam Olearius ünlü seyahatnamesinde şöyle demektedir: "Eskiden burada Okus (Oğuz) milletinden Kasan (Kazan) adlı bir hükümdar yaşamış. Bu hükümdar, Lezgi denilen Dağıstan Tatarlarıyla korkunç savaşlar yaparken, tepe üzerindeki türbede yatan İmam Korkut kopuz çalarak Kasan (Kazan) adlı hükümdarı çoşturup Lezgiler aleyhine savaşa kıskırtmış." A. Olearius'tan on yıl sonra Derbent'te bulunan Evliya Çelebi'nin notlarında Dede Korkut'tan şöyle bahsedilmektedir: "Ziyaretgâh-ı Dede Korkut ulu sultandır. Şirvanlılar bu sultana (veliye) yürekte bağlıdır" (Fahrettin Kırzioğlu, "Dede Korkut Oğuznamelerine göre Kars'ın Anı (Arpaçayı boyu) ve Kağızman Kesimindeki Kamsarakar / Kalbaş Hanedanı" VII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, Cilt 1, T.T.K. Yayınları Ankara 1972, s.214).*
18. F. Kırzioğlu, a.g.m. s.187-199.
19. N.A. Baskakov, *Türk Kökenli Rus Soyadları* (çev: Müllazım Kazımoğlu) T.D.K. yayınları Ankara 1997, s.152.
20. Doğu Türklerinde bu ad günümüzde de Orusbiy, Oruzbek, Orazbek, Orazbay, Orazhan vs. şeklinde oldukça yaygın olarak kullanılmaktadır. "Orus" adının "Rus" sözüyle ilişkisini çok güzel açıklayan bir Balkar rivayeti vardır. Bu rivayete göre, Balkarya'da Bizingı vadisinde yaşayan Bashanuk adlı bir prensin bir oğlu olmuş. Bashanuk'un dedesi veya yaşlı akrabalarından biri, yeni doğan "sarı saçlı ve mavi gözlü" çocuğu görmeye geldiğinde, saçlarının sarı ve gözlerinin mavi olduğundan dolayı: "Bu oğlan Rus prenslerine benziyor" demiş ve böylece Prens Bashanuk'un oğluna "Orusbiy" (Rus prensi) adı konulmuştur. Balkarların eski meşhur Orusbiy sülalesi işte bu çocuğun soyundan gelmektedir (A. Musukayev, "Bahsan Avzunda Birinci Elle", Şuyohluk, Sayı: 3, Nalçik 1976, s.97).
21. F. Kırzioğlu, a.g.m., s.187-199.
22. Z.V. Togan, a.g.e., s.108.
23. Pierre Grimal, *Mitoloji Sözlüğü*, (çev: Sevgi Tamgüç, Redaksiyon: Cenap Karakaya) Sosyal Yayınları, İstanbul 1997, s.84.
24. Herodotos, *Herodot Tarihi*, (çev: Müntekim Ökmen), Remzi Kitabevi, İstanbul 1991, s.208-209.

